

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ & Δ΄ ΤΑΞΗ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2017
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

(Ενδεικτικές Απαντήσεις)

A.1. Στις άλλες, δηλαδή, ικανότητες, όπως ακριβώς εσύ λες, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή (ικανός) σε άλλη οποιαδήποτε τέχνη, στην οποία δεν είναι, γελούν σε βάρος του ή αγανακτούν, και οι δικοί του (οι συγγενείς του) πλησιάζοντάς τον, τον συμβουλεύουν με την ιδέα ότι έχει τρελαθεί στη δικαιοσύνη, όμως, και στην άλλη πολιτική αρετή, αν και γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν και αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια σε βάρος του μπροστά σε πολλούς, πράγμα το οποίο θεωρούσαν σε εκείνη τη περίπτωση ότι είναι σωφροσύνη, δηλαδή το να λέει την αλήθεια, σε αυτή την περίπτωση (το θεωρούν) τρέλα και ισχυρίζονται ότι πρέπει όλοι να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι (δίκαιοι) είτε όχι, ή ότι είναι τρελός αυτός που δεν υποκρίνεται ότι έχει μερίδιο σε αυτήν (τη δικαιοσύνη) διότι είναι ανάγκη ο καθένας έτσι (κατά τούτον τον τρόπο) να έχει μερίδιο σε αυτή, αλλιώς να μην συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.

B.1. Ο Πρωταγόρας διατυπώνει την άποψή του για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής ισχυριζόμενος ότι «*ήγουνται πάντες άνθρωποι πάντα άνδρα μετέχειν δικαιοσύνης τε και τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς*». Καταρχάς ο σοφιστής αναπτύσσει το επιχείρημά του με τη μέθοδο της σύγκρισης - αντίθεσης. Παραβάλλει δηλαδή τις τέχνες με την πολιτική αρετή, με κριτήριο τη συμμετοχή των ανθρώπων αλλά και την αντίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος. Επιχειρεί λοιπόν να θεμελιώσει τη θέση αυτή με συγκεκριμένα αποδεικτικά στοιχεία. Ειδικότερα χρησιμοποιεί δύο παραδείγματα που τεκμηριώνουν την αποδεικτέα του θέση:

- **πρώτο παράδειγμα:** «*Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὥσπερ σὺ λέγεις, ἔάν τις φῆ ἀγαθὸς αὐλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠγνινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἔστιν, ἢ καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν, καὶ οἱ οἰκεῖοι προσιόντες νουθεοῦσιν ὡς μαινόμενον*»

Ο Πρωταγόρας με το παράδειγμα του αυλητή επισημαίνει πως σε ό,τι αφορά στις τέχνες είναι απαραίτητες οι συμβουλές από έναν γνώστη του αντικειμένου. Αν όμως επιχειρήσει κάποιος ο οποίος δεν είναι ειδικός να δώσει τη συμβουλή του και γίνει αντιληπτός, τότε θα προκαλέσει την οργή του κοινωνικού περίγυρου. Γι' αυτό, κατά την άποψη του σοφιστή, είναι συνετό να λέει κάποιος την αλήθεια, αφού η τέχνη απαιτεί διδασκαλία.

- **δεύτερο παράδειγμα:** «*έν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῆ λέγῃ ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῆ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν:*»

Με το συγκεκριμένο παράδειγμα ο σοφιστής τονίζει ὅτι ἀκόμα και αν κάποιος είναι ἀδικος, δεν θα πρέπει να το ομολογεί. Δηλαδή, θα πρέπει να ισχυρίζεται ὅτι είναι δίκαιος, ἀκόμη και αν δεν είναι. Το σῶφρον επομένως κατὰ την άποψη του Πρωταγόρα είναι να πείθει κάποιος ὅτι είναι δίκαιος, ἀκόμα και αν χρειάζεται να προσποιείται ὅτι μετέχει στη δικαιοσύνη. Σε διαφορετική περίπτωση δεν πρέπει να συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους, δηλαδή πρέπει να εξορίζεται («*ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις*»).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ὅτι, ο Πρωταγόρας, ενισχύει την άποψή του για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής, αξιοποιώντας επιπλέον δύο αιτιολογήσεις οι οποίες έχουν δεοντολογικό χαρακτήρα («*καὶ φασιν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους*», «*ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς*»). Τονίζει δηλαδή ὅτι κάθε ἄνθρωπος **πρέπει** ἀκόμη και να υποκρίνεται ὅτι μετέχει στη δικαιοσύνη ειδάλλως πρέπει να αποβάλλεται ἀπὸ την κοινωνία γιατί μειονεκτεῖ και αποτελεί κίνδυνο για την κοινωνική και πολιτική συνοχή.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία καταδεικνύουν την προσπάθεια που καταβάλλει ο Πρωταγόρας προκειμένου να πείσει τον συνομιλητή του, τον Σωκράτη, αναφορικά με την καθολικότητα της πολιτικής αρετής. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι ο Πρωταγόρας φαίνεται να δέχεται πως η πολιτική αρετή, ἔστω και ως κατάφαση στην έννοια της δικαιοσύνης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνει κάποιος δεκτός στους κόλπους της πολιτικής κοινωνίας.

B.2. Σύμφωνα με ὅσα ισχυρίζεται ο Πρωταγόρας στο συγκεκριμένο απόσπασμα («*έν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῆ λέγῃ ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῆ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν*») ὅποιος δέχεται ὅτι δεν κατέχει τη δικαιοσύνη και την ἄλλη πολιτική αρετή θεωρεῖται «*τρελός*».

Κάθε άνθρωπος που θέλει να ανήκει σε μία πολιτικά οργανωμένη κοινωνία πρέπει να διέπεται από δικαιοσύνη και πολιτική αρετή, αφού κατά την άποψη του σοφιστή, **ακόμα και κάποιος που είναι άδικος μπορεί να διακρίνει τη δίκαιη από την άδικη πράξη**. Αυτό σημαίνει ότι διαθέτει στοιχεία δικαιοσύνης, τα οποία ωστόσο δεν έχει καλλιεργήσει και γι' αυτό προβαίνει σε άδικες πράξεις. Συνεπώς, δεν θα πει αλήθεια ότι είναι άδικος. Επιπλέον, είναι **παραφροσύνη να παραδέχεται κάποιος δημόσια ότι είναι άδικος** γιατί αφενός θα αμαυρώσει τη δημόσια εικόνα του, αφετέρου θα υποστεί ποινές. Επομένως κανένας λογικός άνθρωπος δεν θα επιθυμούσε να του συμβεί κάτι τέτοιο.

Σε αυτό το σημείο είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με όσα παραθέτει ο Πρωταγόρας, οι άνθρωποι δεν ενδιαφέρονται για το *είναι* αλλά για το *φαίνεσθαι*. Δηλαδή, δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα κοινωνικά πρότυπα της εποχής και στο κοινώς αποδεκτό σύστημα αξιών παρά στην πραγματική τους εικόνα. Η δικαιοσύνη όμως πρέπει να είναι η μόνη επιλογή κατά τον σοφιστή και όλοι πρέπει να συμβιβάζονται με την κοινή αντίληψη περί δικαίου ώστε να ζουν σύμφωνα με το πρότυπο του ενάρετου πολίτη.

Συνεπώς, η κοινωνική ηθική και το συμβατικό αίσθημα δικαίου αφορά (και πρέπει να αφορά) όλους τους ανθρώπους, διαφορετικά θέτουν τον εαυτό τους έξω από την κοινωνία και υφίστανται τις αντίστοιχες συνέπειες.

B.3. Ο Πρωταγόρας συσχετίζει την πολιτική αρετή με τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των Αθηναίων στον δημόσιο βίο τους ως εξής: Υποστηρίζει ότι πολύ σωστά πράττουν οι Αθηναίοι (*«εϊκότως ὡς ἐγὼ φημι»*) όταν συζητώντας τεχνικά ζητήματα (*«ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς»*), επιτρέπουν μόνο στους ειδήμονες να διατυπώσουν δημόσια την άποψή τους σχετικά με αυτά (*«ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλής, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὦν τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται»*). Επιπρόσθετα, κατά τη γνώμη του σοφιστή, εύλογα οι Αθηναίοι όταν συζητούν πολιτικά ζητήματα (*«ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν»*) δέχονται τη γνώμη όλων ανεξαιρέτως των πολιτών (*«εϊκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται»*), γιατί έχουν την πεποίθηση ότι όλοι οι πολίτες πρέπει να μετέχουν στην πολιτική αρετή (*«ὡς παντὶ προσήκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς»*). Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο Πρωταγόρας αποδέχεται την καθολικότητα της πολιτικής αρετής. Τονίζει βέβαια ότι αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για τη συγκρότηση πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας (*«ἢ μὴ εἶναι πόλεις»*). Επιπλέον, με βάση όσα προβάλλει ο σοφιστής η αναγκαιότητα και η καθολικότητα της πολιτικής αρετής καταδεικνύουν ότι είναι διδακτή. Αυτό συμβαίνει διότι η δίκη και η αιδώς –και άρα η πολιτική αρετή– δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο αλλά του

δόθηκαν σε μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του ως πρότυπα συμπεριφοράς. Επομένως, για να κατακτήσει ο άνθρωπος την πολιτική αρετή πρέπει να καταβάλει προσωπική προσπάθεια και επίπονο αγώνα.

Εξετάζοντας όσα αναφέρει ο Σωκράτης σχετικά με την πολιτική αρετή, διαπιστώνουμε ότι ο φιλόσοφος υποστηρίζει πως στην Εκκλησία του Δήμου, σε ό,τι αφορά τα τεχνικά ζητήματα, δέχονται τις απόψεις μόνο των ειδικών. Μάλιστα, αν κάποιος μη ειδικός επιχειρήσει να εκφράσει τη γνώμη του για τα θέματα αυτά, τον αποδοκιμάζουν και τον διώχνουν. Αντίθετα, όταν γίνεται λόγος για πολιτικό θέμα, έχουν δικαίωμα να εκφράσουν δημόσια τη γνώμη τους όλοι οι Αθηναίοι ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικονομικής κατάστασης ή καταγωγής. Επομένως, με αυτόν τον τρόπο, κατά την άποψή του, αποδεικνύεται ότι όλοι διαθέτουν την πολιτική αρετή, χωρίς να την έχουν ποτέ διδαχθεί από κάποιον.

Ο Σωκράτης δηλαδή πιστεύει ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται, επειδή όλοι οι Αθηναίοι συμμετέχουν ενεργά στα κοινά της πόλης τους και εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους για τα δημόσια ζητήματα (*«Όταν όμως πρέπει ...γενιά σπουδαία»*). Ο φιλόσοφος αναφέρεται στα δικαιώματα της ισηγορίας και της παρρησίας, τα οποία αποτελούσαν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ορθή λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας που ίσχυε τότε στην Αθήνα.

Συνεξετάζοντας λοιπόν τις αντιλήψεις και των δύο, είμαστε σε θέση να πούμε ότι ο Πρωταγόρας στο απόσπασμα που δίνεται (*«Οὔτω δὴ, ὃ Σώκρατες...αἰτία»*) επαναλαμβάνει τις απόψεις του Σωκράτη και τις θεωρεί ορθές (*«εἰκότως ὡς ἐγὼ φημι»... «εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται»*). Ωστόσο ο σοφιστής τούς δίνει μία διαφορετική ερμηνεία προκειμένου να καταλήξει στην άποψη ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή.

B.4.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α. Σωστό

β. Λάθος

γ. Σωστό

δ. Σωστό

ε. Λάθος

B.5. α.

Στήλη Α	Στήλη Β
ἴωσιν	εισιτήριο
δεῖ	ένδεια
ἀνέχονται	έξη
εἰδῶσιν	συνείδηση

B.5. β.

- Η αρετή της παρρησίας στηρίζει τη λειτουργία της δημοκρατίας. [Με την έννοια της αξίας]
- Ο κύριος λόγος κρίσης της δημοκρατίας είναι η αδιαφορία των πολιτών. [Με την έννοια της αιτίας]
- Η ύπαρξη δημιουργικής διάθεσης είναι προϋπόθεση για την επαγγελματική επιτυχία του ανθρώπου. [Με την έννοια της τάσης για αναζήτηση του καινούργιου, του πρωτότυπου]

Γ.1.

Όταν, λοιπόν, ο ρητορικός λόγος στερηθεί και τη γνώμη του ρήτορα (:την προσωπικότητά του, την αίγλη του) και τη φωνή (του) και τις αλλαγές που συντελούνται στους ρητορικούς λόγους, ακόμα και τις (παρούσες) περιστάσεις (:την επικαιρότητα) και τη φροντίδα για πρακτική εφαρμογή και (όταν) δεν υπάρχει τίποτε που να συνεπικουρεί ή να υποστηρίζει (τον λόγο) αλλά (όταν) μένει έρημος και γυμνός από όλα ανεξαιρέτως αυτά που έχουν ειπωθεί προηγουμένως και ακόμη (όταν) κάποιος διαβάσει αυτόν (τον λόγο) χωρίς πειστικότητα και χωρίς να αποδίδει κανένα ήθος (:χωρίς να τον χρωματίζει), αλλά σαν να κάνει απαρίθμηση (:απλή παρουσίαση), δικαιολογημένα, νομίζω, φαίνεται σ' αυτούς που τον ακούνε (:στους ακροατές) ότι είναι ασήμαντος. Αυτά, βέβαια, και αυτόν τον λόγο που τώρα παρουσιάζεται σε μεγάλο βαθμό θα μπορούσαν να τον βλάψουν και να τον κάνουν (να συντελέσουν ώστε) να φαίνεται πιο ασήμαντος.

Γ.2.α.

- **ἀναγιγνώσκη** : ἀνάγνωθι
- **ἀπαριθμῶν** : ἀπαριθμοῖεν
- **τοῖς ἀκούουσιν** : ἀκούσεσθαι
- **μάλιστα** : μάλα
- **φαίνεσθαι** : φανῆτε

Γ.2.β.

«τῶν μὲν προειρημένων ἀπάντων ἔρημος γένηται»: «τοῦ μὲν προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γένωνται».

Γ.3.α.

- **τῶν μεταβολῶν**: αντικείμενο του ρήματος ἀποστερηθῆ (τα ρήματα που δηλώνουν στέρηση συντάσσονται με γενική)
- **τῶν προειρημένων**: επιθετική μετοχή ως ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός και συγκεκριμένα ως γενική αντικειμενική στη λέξη «ἔρημος» (τα επίθετα που δηλώνουν στέρηση συντάσσονται με γενική αντικειμενική)
- **γυμνός**: κατηγορούμενο στο υποκείμενο του ρήματος γένηται ενν. «ὁ λόγος» λόγω του συνδετικού ρήματος «γένηται»
- **εἰκότως**: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ρήμα της πρότασης «δοκεῖ»
- **τοῖς ἀκούουσιν**: επιθετική μετοχή ως δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου λόγω του δοξαστικού ρήματος «δοκεῖ».

Γ.3.β.

«Ἄπερ καὶ τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον μάλιστα ἂν βλάψει»:

Η πρόταση μολονότι εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία: «ἄπερ» επειδή το αναφορικό βρίσκεται στην αρχή της περιόδου και δεν υπάρχει άλλη κύρια πρόταση στην περίοδο (καθώς και η επόμενη πρόταση που συνδέεται παρατακτικά με τον σύνδεσμο «καί» είναι όμοια) θεωρείται στην ουσία ανεξάρτητη, η αντωνυμία «ἄπερ» έχει δεικτική σημασία και αναφέρεται στα προηγούμενα.

Επομένως η πρόταση χαρακτηρίζεται ως καταφατική, επαυξημένη κύρια πρόταση κρίσεως.

- **ἄπερ:** υποκείμενο του ρήματος «ἂν βλάψει» (παρατηρούμε το φαινόμενο της αττικής σύνταξης).
- **τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον:** επιθετική μετοχή ως αντικείμενο του ρήματος «ἂν βλάψει» (θα μπορούσαμε να εννοήσουμε ως αντικείμενο τη λέξη «λόγον» και να θεωρήσουμε την επιθετική μετοχή ως ονοματικό ομοιόπτωτο επιθετικό προσδιορισμό στη λέξη «λόγον»).
- **φαυλότερον:** κατηγορούμενο στη λέξη «τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον (λόγον)» που αποτελεί το υποκείμενο του απαρεμφάτου «φαίνεσθαι» λόγω του συνδετικού ρήματος «φαίνομαι».
- **φαίνεσθαι:** απαρέμφατο του αποτελέσματος ως επιρρηματικός προσδιορισμός που δηλώνει αποτέλεσμα στο ρήμα «ποιήσειεν» (Liddell Scott σελ. 619 3^{ος} τόμος II β) ποιῶ + αιτιατική +απαρέμφατο: κάνω ώστε να π.χ. θεοί σε ἐποίησαν ἰκέσθαι ἐς οἶκον). Ωστόσο το απαρέμφατο θα μπορούσε να θεωρηθεί και τελικό ως αντικείμενο του ρήματος ποιῶ (:γίνομαι αιτία να ..., αναγκάζω). [Συντακτικό Ν. Τζουγανάτου, σελ. 143] υποκείμενο απαρεμφάτου εννοείται «τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον (λόγον)»